

τάς ὀγκάς, ἔρχεται ἤδη ἐπὶ τὸν ἴδιον σκοπὸν, ἀποδειῖσαι δηλ(αδή) ὅτι δίδεται ἐν τῇ φύσει τὸ κενόν, καὶ δύναται τις σχηματίσαι αὐτὸν ὡς οἶονεὶ ἀποροῦντα οὕτω. Ὅσακις οὖν ἴσου μεγέθους σώματα ἐν τῷ κενῷ ἔχουσι διαφόρους ὀγκάς (ὡσπερ αἰεὶ διαφόρους αὐτάς ἔχουσιν ὄντα ἑτερογενῆ), πόθεν προέρχεται ἡ διαφορὰ τῶν ὀγκῶν; καὶ ἀποκρίνεται, ἐκ τῶν πόρων. Εἰ γὰρ εἶεν ἄνευ πόρων, εἶχον ἂν τὰς ὀγκάς ἴσας, ὡς εὐρομεν κατὰ τὴν λήψιν, ἣν ἐποιήσαμεν αὐτῶν ἄνευ πόρων ἐν § 215. Ὡν πόρων ἡ μείζων ποσότης ἐστὶν ἐν τοῖς ἑλαττοῦ ὀγκώδεσιν, ἢ βαρύνουσι, ἢ ἐλάττων δὲ ἐν τοῖς πλέον ἔλκουσιν, ἢ ὀγκώδεσιν. Οἱ πόροι δὲ οὗτοι εἰσὶ κενοὶ ὕλης κλπ., ὡς αὐτός· ἄρα ἡ διάφορος ὀγκὴ τῶν ἴσων τῷ μεγέθει σωμάτων ἀποδείκνυσιν ὅτι δίδεται πολὺ κενόν ἐν τῇ φύσει, ὅπερ ἐν αὐτῷ σκοπὸς δεῖξαι ἐκ τοῦ παραγρ(άφου) 215 κατὰ παρέκβασιν. Ἐξῆς δὲ ἐν τῷ § 218 ἔρχεται θεωρῆσαι ἐν τῷ ἀέρι τὰ σώματα.¹¹⁹

III. Ἡ σημασία τῶν νέων στοιχείων

Ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσα συγκριτικὴ παρουσίαση καθίσταται, νομίζουμε, σαφές ὅτι ὁ Ζερζούλης μὲ βάση τὸ ἔργο τοῦ Musschenbroek, τὸ ὁποῖο ἐνσωμάτωσε σὲ ἓνα σύστημα φυσικῆς τὶς νευτώνειες ἰδέες, ἀποπειρᾶται νὰ συνθέσει ἓνα κείμενο φυσικῆς φιλοσοφίας μὲ συγκροτημένο νευτώνειο προσανατολισμό, ὁ ὁποῖος προσδιόρισε καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας του μετὰ τὴν ἐπάνοδό του στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπιλογή τῶν *Elementa* ὡς προτύπου δὲν εἶναι ἄμοιρη τῆς θεματικῆς πληρότητας τοῦ βιβλίου καὶ τῶν κοσμοθεωρητικῶν ἀξιωμάτων ποὺ θεμελίωσαν μιὰ φυσικοφιλοσοφικὴ ἐρμηνεία, τὴν ὁποία καὶ ὁ Ζερζούλης υἰοθετοῦσε. Οἱ θέσεις τοῦ Newton γιὰ τὴν *ex nihilo* δημιουργία τοῦ Κόσμου ἀπὸ τὸν Θεό, τὴν πρωταρχικὴ σωματιδιακὴ φύση τῆς ὕλης, τὴ βαρύτητα καὶ τὴν παγκόσμια ἔλξη, τὴν ἀναγκαιότητα τῆς πειραματικῆς διερεύνησης τῆς φυσικῆς πραγματικότητας, καθὼς καὶ ἡ ἀποψη γιὰ τὴν ἀδυναμία τῶν μεταφυσικῶν κατασκευῶν νὰ ἐξηγήσουν ἐπαρκῶς τὴ δυναμικὴ τῆς συμπαντικῆς ὀλότη-¹²⁰ τας, συγκροτοῦσαν μιὰ φιλοσοφικὴ θεώρηση τῆς μικροκοσμικῆς καὶ μακροκοσμικῆς πραγματικότητας, τὴν ὁποία τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἦταν σὲ θέση νὰ ἀποκρυπτογραφήσει μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν «φυσικῶν νόμων».

119. Τὸ σχόλιο ὀλοκληρώνεται ὡς ἐξῆς: «Ἐκ τούτων οὖν δῆλον ὅπως ἀπατῶνται αἱ δύο ἀντικρῶ σημειωθεῖσαι γνώμαι, καὶ οὐκ ὀρθῶς ἐρμηνεύεται παρ' αὐτῶν ὁ ξυγγραφεύς, διὸ ἀναιρετέον αὐτάς, [εἰς] ὅσον οὐκ ὀρθῶς ἐρμηνευούσας. Ἡ αἰ γνῶμη δοκεῖ πως πλησιάζει τῇ ἀνωτέρω ὀρθῇ ἐρμηνείᾳ. Οὐ μέντοι ἠδύνατο ἀπαντῆσαι τῇ τῆς β^α ἀνθιστάσει, διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν σκοπὸν τοῦ ξυγγραφέως. Ἐὰν δὲ λάβῃ τὸν σκοπὸν ὡς ἀνωτέρω, ἐρμηνεύει ὀρθῶς καὶ αὕτη. Γίνεται γὰρ ἡ αὕτη τῇ ἀνωτέρω παρ' ἡμῶν ἐκτεθείση. Ἡ β^α συνάδει τῇ ἀληθείᾳ ταύτῃ».

120. *Elementa*, σ. 35· πβ. Στοιχεῖα, φ. 58α: «Ταῖς αὐταῖς δὲ περιπίπτουσι πλάναις καὶ οἱ ἐν τῆς μεταφυσικῆς τὴν φυσικὴν ἀναπτῦξαι καὶ παραδοῦναι ἐπιχειροῦντες».

Τὰ *Elementa* ἦταν γνωστὰ στὴ νεοελληνικὴ σκέψη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1740 καὶ ὁ Βικέντιος Δαμοδός, ὁ ὁποῖος στὸ μεταγενέστερο ἔργο του ἀποστασιοποιεῖται ἀπὸ βασικὲς παραδοχὲς τῆς καρτεσιανῆς φυσικῆς, ὅπως εἶναι ἡ ταύτιση ὕλης καὶ ἔκτασης καὶ ὁ ὀρισμὸς τοῦ ὕλικου σώματος μὲ βάση τὸ σύνολο τῶν μαθηματικῶν του γνωρισμάτων,¹²¹ ἀναφέρεται στὸν Ὁλλανδὸ φυσικό, σημειώνοντας ὅτι «ὁ Μουσχεμβροέκ νέον οὐκ ἔφερε σύστημα, ἀλλὰ τὸ τοῦ Νεύτων [sic] σαφῶς ἐρμηνεύσατο».¹²² Ἀπὸ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη, ἄλλωστε, ὁ ὁποῖος ἀξιοποιεῖ καὶ τὶς πλέον πρόσφατες ἐπιστημονικὲς συμβολές,¹²³ ὁ συγγραφέας τῶν *Elementa* χαρακτηρίζεται ὡς «ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς πεφιλοσοφηκότων οὐκ ἀσήμου ὀνόματος γεγονώς»¹²⁴ καὶ στὰ Ἀρέσκοντα τοῖς Φιλοσόφοις οἱ ἀναφορὲς στὸ συγκεκριμένο ἔργο εἶναι συχνές.¹²⁵ Ἐλάχιστα χρόνια ἀργότερα ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800) χρησιμοποιοῖ ἐν ἐκτάσει στὰ Στοιχεῖα Φυσικῆς τὸ βιβλίο τοῦ Musschenbroek,¹²⁶ ἐνῶ ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδαξ (1725-1800) παραπέμπει γιὰ περαιτέρω διευκρινίσεις τῶν ἀπόψεών του στὰ «φυσικὰ συγγράμματα» τοῦ τελευταίου.¹²⁷

Ὁ Ζερζούλης, ἐκπονώντας τὴ μετάφραση σὲ γλωσσικὴ μορφή ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν ἀκριβολογία καὶ τὴν πλαστικότητά της, τὴ συμπλήρωσε μὲ ἕναν ἀναλυτικὸ σχολιασμὸ ποὺ φανερῶνει ἐμβριθῆ γνώση τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς καὶ ἐποπτεία τῆς πολυπλοκῆς ἐσωτερικῆς ὕφης τῶν ρευμάτων τῶν «καρτεσιανῶν», τῶν ἡμικαρτεσιανῶν, τῶν «νευτωνιανῶν» καὶ τῶν ἡμινευτωνιανῶν.¹²⁸ Ἡ θητεία του στὰ πανεπιστήμια τῆς Ἰτα-

121. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ νεοελληνικὴ Σκέψη*, ὅ.π., σ. 259.

122. Βικέντιος Δαμοδός, γφ. Ἰακωβάτων, φ. 222, στό: Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός. Βιογραφία - Ἐργογραφία 1700-1754*, Ἀθήνα 1998, σ. 511 σημ. 109· πβ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τῆς σ., ὅ.π., σ. 317-320.

123. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ νεοελληνικὴ Σκέψη*, ὅ.π., σ. 281 κέ.

124. Εὐγένιος Βούλγαρης, *Τὰ Ἀρέσκοντα τοῖς Φιλοσόφοις*, ὅ.π., σ. 3.

125. Ὁ.π., σ. 2 κέ., 15 κέ., 24 κέ., 39 κέ., 87 κέ., 309 κέ.

126. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Στοιχεῖα Φυσικῆς*, τ. Α', ὅ.π., σ. 1 κέ., 7 κέ.: πβ. Γιώργος Βλαχάκης, *Ἡ «Φυσικὴ» τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη. Σταθμὸς στὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη τὸν 18ο αἰῶνα. Διδακτορικὴ διατριβή*. Ἀθήνα 1990, σ. 59 κέ.

127. Ἰώσηπος Μοισιόδαξ, *Θεωρία τῆς Γεωγραφίας...*, Ἐν τῇ Οὐτιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1781, σ. 129 σημ. τοῦ ἰδίου, *Ἀπολογία. Μέρος Πρῶτον*, Ἐν τῇ Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1780 (Ἀθήνα, ἐπιμ. Ἀλκης Ἀγγέλου, 1976), σ. 143 καὶ 144, σημ. 3 καὶ 5 ἀντίστοιχα.

128. *Στοιχεῖα*, φ. 203β. Γιὰ τὴν πολυπλοκότητα τῆς συναφοῦς συζήτησης στὸ

λίαν,¹²⁹ όπου δίδασκαν όρισμένοι από τους σημαντικότερους έκφραστές του νεωτερικού έπιστημονικού πνεύματος —ό Giovanni Poleni (1683-1761),¹³⁰ ό Eustathius Zanotti (1729-1782),¹³¹ ό Jean-Marie Della Torre (1713-1782)¹³² και ό Giuseppe Orlando—, για να περιορισθούμε σε όρισμένους από τους όποιους έπηρεάσθηκε ή έπιστημονική σκέψη του Ζερζούλη, του επέτρεψε να κατανοήσει την πολύμορφη ένδοχώρα της πειραματικής φιλοσοφίας.

Στην Κωνσταντινούπολη ή διδασκαλία του, και ιδιαίτερα ή σχετική με τη θεωρία της βαρύτητας, προκάλεσε την αντίδραση των ύποστηρικτών της αριστοτελικής αντίληψης, όπως γνωρίζουμε από την έπιστολιμαία διαμάχη του με τον Δωρόθεο Λέσβιο και τον 'Ανανία τον 'Αντιπάριο,¹³³ σχετικά με «τò βαρύ και τò κοῦφον», ή όποια έλαβε χώρα κατά τò 1759, όπως ό ίδιος σημειώνει στα *Στοιχεία*. Στις έκτενείς παρατηρήσεις που προτάσσονται του κεφαλαίου «Περὶ Βαρύτητος» ό Ζερζούλης έπιχειρεί μιá ανασκόπηση των κυριότερων απόψεων που διατυπώθηκαν «κατά της άπολύτου κουφότητος» και στη συνέχεια καταχωρίζει και τη

Πανεπιστήμιο της Πάδοβας, βλ. Maria Laura Soppelsa, *Leibniz e Newton in Italia: il dibattito padovano (1687-1750)*, Τεργέστη, 1989.

129. Τò ζήτημα των έπιδράσεων της Ιταλικής έπιστημονικής σκέψης στους Νεοέλληνες στοχαστές παραμένει ένα *desideratum*. Βλ. προς την κατεύθυνση αυτή τις έπισημάνσεις του George N. Vlachakis, «The Introduction of Classical Physics in Greece: The Role of the Italian Universities and Publications», *History of Universities*, 1998, σ. 157-180· του ίδιου, «A Note on the Penetration of Newtonian Physics in Greece», *Nuncius* 2 (1993), 645-656. Και από τη θέση αυτή έπιθυμώ να εύχαριστήσω τò συνάδελφο Γιώργο Ν. Βλαχάκη, ό όποιος συζήτησε μαζί μου όρισμένα προβλήματα της συγκεκριμένης θεματικής.

130. Για τò έργο του καρτεσιανού, στις βασικές του παραδοχές, 'Ιταλού μαθηματικού και άστρονόμου G. Poleni, ό όποιος συνεργαζόταν με τον Petrus van Muschenbroek και τον άδελφό του Jean, βλ. Gian Antonio Salandini - Maria Panino, *Il «Teatro» di Filosofia Sperimentale di Giovanni Poleni*, Italia, Lint, 1987, σ. 15 κέ. Βλ. έπίσης, Νικόλαος Ζερζούλης, *Στοιχεία*, φ. 161β: «... 'Ιωάννης Πολένος, Δημόσιος διδάσκαλος των Μαθηματικών έπιστημών έν Παταβίω».

131. Τόν 'Ιταλό φυσικό, μαθηματικό και άστρονόμο, θιασώτη του Newton, E. Zanotti, μνημονεύει ό Ζερζούλης στην *Έπιστολή* του προς τόν Μπαλάνο Βασιλόπουλο, ό.π., σ. 47 κέ.

132. *Στοιχεία*, φ. 162β: «...την του Νευτόνου γνώμην περί τò παλαιόν των ισχύων μέτρον, ως φέρεται παρά τῷ 'Ιωάννη Μαρία Δέλλα Τόρρε, της φυσικής διδασκάλῳ έν άρχιεπισκοπικῷ λεγομένῳ λυκείῳ, και μέλει της Βασιλικής 'Ακαδημίας της Νεαπόλεως...».

133. Αίνος Γ. Μπενάκης, «'Από την ιστορία του μεταβυζαντινού αριστοτελισμοῦ», ό.π., σ. 423 κέ.

δική του συμβολή: «καὶ ἡμῖν δὲ ἐγχειρίδια δύο πεπόνηται», μᾶς πληροφορεῖ, «ἐν ἔτει ἀψύθῳ Ἰουλ: αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιρόφητικά, κατὰ τῶν συγγραψάντων περιπατητικῶν καθ' ἡμῶν λεγόντων, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ πῦρ ἀπολύτως κοῦφον, ἐν οἷς ὅτι ἀπλή κουφότης, ἦτοι ἀπόλυτος οὐ δίδοται, ἀποδείκνυμεν, καὶ ὅτι τὸ πῦρ τὸ ἀνάλογον ἔχει βάρος τῷ τῆς ἑαυτοῦ ὕλης ὄγκῳ»,¹³⁴

Ἔχουμε λοιπὸν ἀπὸ τῆ συγκεκριμένη ἀναμφίλεκτη αὐτοβιογραφικὴ μαρτυρία μιὰ σαφὴ ἐνδειξὴ ὅτι ἡ δεύτερη περίοδος τῆς σκέψης του, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν νεωτερικὸ προβληματισμό, ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ὀλιγόχρονη διδακτικὴ του παρουσία στὴν Κωνσταντινούπολη¹³⁵ καὶ ἡ ἀντιπαράθεση ἀναπόφευκτα ἀποκάλυπτε δύο ριζικὰ ἀντίθετες κοσμολογικὲς ἐρμηνεῖες. Ὁ Ζερζούλης, ἐμφορούμενος ἀπὸ μιὰ ἀποσαφηνισμένη ἀντίληψη γιὰ τὴν ἱστορικότητα τῆς γνώσης,¹³⁶ συστοιχίζεται μὲ τὶς βασικὲς παραδοχὲς τῆς δημοκρίτειας παράδοσης, ἡ ὁποία ἀνανεώθηκε στοὺς Νεότερους χρόνους καὶ ὀδηγήθηκε στὶς κορυφαῖες ἀπολήξεις μὲ τὴ φυσικὴ θεωρία τοῦ Newton. Ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ ἄλλωστε μελέτη τῆς ἐπιχειρηματολογίας του εἶναι ἐμφανὲς ὅτι ὁ Ζερζούλης στὴν *Γενναίαν Ἀπάντησιν* ἔχει ὡς θεωρητικὸ ὑπόβαθρο τὴν «γνώσιν» τῶν συγχρόνων του φυσικοφιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων καὶ καταφάσκει «σὺν πάσῃ τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῷ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης φιλοσόφων χορῷ»¹³⁷ τὶς ρηξικέλευθες προτάσεις τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας. Ὁ ἴδιος, ἄλλωστε, ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν περίοδο τῶν σπουδῶν του κατέστη κοινωνὸς τῶν πειραματικῶν ἐρευνῶν,¹³⁸ γεγονὸς τὸ ὁποῖο ὑπογραμμίζει καὶ στὸ ἀπαντητικὸ του κείμενο: «σὺν πάσῃ τῇ Εὐρώπῃ», γράφει, «θεασάμενος αὐτοῦσεὶ καὶ τῇ χειρὶ ψηλαφήσας».¹³⁹

Ὁλοκληρώνοντας τὴν παρούσα μελέτη θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε

134. Στοιχεῖα, φ. 180α.

135. Μιχουήλ Γεδεών, *Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς 1454-1830*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1883, σ. 200-201. Γιὰ τὸ πλαίσιο ποὺ διαμορφώνεται ἐκεῖνη τὴν περίοδο βλ. Δημήτρης Γ. Ἀποστολόπουλος, «Κοινωνικὲς διενέξεις καὶ Διαφωτισμός. Ἡ περίπτωση τῆς Κωνσταντινούπολης (μέσα 18ου αἰ.)», στὸ: *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. (Ἀπόπειρα μιᾶς νέας ἐρευνητικῆς συγκομιδῆς)*, ὁ.π., σ. 15-27.

136. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἡ Ἐπιστολὴ τοῦ Νικολάου Ζερζούλη», ὁ.π., σ. 111-112.

137. Νικόλαος Ζερζούλης, *Γενναία Ἀπάντησις*, χφ. 51 τῆς Χ.Α.Ε., φ. 129β.

138. Νικόλαος Ζερζούλης, *Ἐπιστολή*, σ. 49· πβ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἡ Ἐπιστολὴ τοῦ Νικολάου Ζερζούλη», ὁ.π., σ. 105-106.

139. Νικόλαος Ζερζούλης, *Γενναία Ἀπάντησις*, αὐτόθι.

ὅτι ἀπὸ τῆ δεκαετία τοῦ 1740 ἡ νευτώνεια φυσικὴ ἀπηχεῖται στὸ ἔργο τῶν Νεοελλήνων στοχαστῶν, ἡ πλειονότητα τῶν ὁποίων υἰοθετεῖ τὶς οὐσιώδεις παραμέτρους τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας καὶ τὶς παρουσιάζει ὡς διδασκαλία στὰ σημαντικότερα ἐκπαιδευτικὰ κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.¹⁴⁰ Στὰ Χαβριάτα τῆς Κεφαλλονιάς ὁ Βικέντιος Δαμοδὸς ἀποστασιοποιεῖται κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς συγγραφικῆς του παραγωγῆς ἀπὸ τὸν καρτεσιανισμό πού εἶναι ἐμφανῆς στὴ Φυσιολογία του (1739), στὰ Ἰωάννινα (1742-1745, 1748-1752), τὴν Κοζάνη (1745-1748), τὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία (1753-1759) καὶ τὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία (1759-1762) ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης κοινοποιεῖ τὴ φυσικὴ τῶν νεοτέρων, στὴν Κωνσταντινούπολη (1758-1759), ἐπίσης, καθὼς καὶ στὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία, τὸ Μέτσοβο (1763-1764), τὸν Τύρναβο (1765-1766), καὶ τὸ Ἰάσιο (1766-1773) ὁ Νικόλαος Ζερζούλης ἀναπτύσσει τὶς νευτώνειες θέσεις μὲ τὸν τρόπο πού εἴχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουμε παραπάνω. Στὴ διαμόρφωση βεβαίως τοῦ νεωτερικοῦ πλαισίου μέσα στὸ ὁποῖο διεξαγόταν ἡ περὶ φύσεως συζήτηση σημαντικὴ ἦταν ἡ συμβολὴ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, ὁ ὁποῖος διαδέχθηκε τὸν Νικόλαο Ζερζούλη στὴν Αὐθεντικὴ Ἀκαδημία τοῦ Ἰασίου (1773-1776), τοῦ Μανασῆ Ἡλιάδη (1733-1813)¹⁴¹ καὶ τοῦ Ἰώσηπου Μοισιόδακος, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει μὲ τὸν πλέον ριζοσπαστικὸ τρόπο τὴν ἀποδοχὴ τοῦ νεωτερικῶν ἰδεῶν.¹⁴² Περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα ὁ προβληματισμὸς διευρύνεται,¹⁴³ ἐνῶ παράλληλα ἡ ἐμβέλεια τοῦ λόγου πού ἀρθρώνουν οἱ θιασῶτες τῆς ἀριστοτελικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς καρτεσιανῆς φυσικῆς περιορίζεται συνεχῶς καὶ στὴν ἰδεολογικῶς φορτισμένη γλώσσα πού χρησιμοποιοῦν οἱ ἀριστοτελικοὶ στὴν ἀντιμαχία τους μὲ τοὺς ἐκφραστὲς τῆς νεότερης φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης ἀναγνωρίζουμε τὸ ἔσχατο ἐπιχείρημά τους.

ΚΩΣΤΑΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

140. Ἡ στάση τους βεβαίως ἀπέναντι στὸ καίριο καὶ ἐπίμαχο ζήτημα τοῦ ἡλιοκεντρισμοῦ δὲν εἶναι ταυτόσημη. Βλ. ἀναλυτικὰ, Κώστας Θ. Πέτσιος, Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ νεοελληνικὴ Σκέψη, ὁ.π., σ. 287 κέ.

141. Ὁ.π., σ. 351-352.

142. Ὁ.π., σ. 333-349.

143. Τὸ Φυσικῆς Ἀπάνθισμα τοῦ Ρήγα, Ἐν Βιέννῃ 1790, ἀποτελεῖ ἓνα ἰδιαιτέρως σημασίως τεκμήριο γιὰ τὴν ἀπήχηση τῶν νέων φυσικοφιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων. Βλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ νεοελληνικὴ Σκέψη, ὁ.π., σ. 351-371.